

DANILO KIŠ

A kis népek íróinak kötelessége

A *Weltliteratur* fogalma úgy, ahogyan még Goethe megalkotta, egészen a mai napig egy lángeszű költő látomása maradt, akinek a nagy (európai) nemzeti elragadtatások korában sikerült a nemzeti szűkkeblűség fölé emelkednie, és az irodalmat a szellem egyfajta vámmentes övezetévé nyilvánítania. A *Weltliteratur* – goethei felfogásban, tehát főleg gyakorlati síkon szemlélve – elsősorban a tulajdon értékek egyfajta korrekciójának lehet tekinteni, az egybevetés elve szerint. Ebben az értelemben, ahogyan azt Étiemble látja, „Goethe világirodalmi egzaltáltsága elsősorban a német nacionalizmus burkolt elítélése, s egy füst alatt minden nacionalizmusé”.

Azért pedig, hogy a *Weltliteratur* fogalma csak a nagy nemzetek vagy nyelvek irodalmait jelentette, és

jelenti még ma is, s hogy a „világirodalom” e fogalma egészen napjainkig egyfajta szellemi kolonializmus és szigorú eurocentrizmus maradt, Goethe a legkevésbé sem vétkes, de most nincs ideje, hogy ennek és az ilyen állapotnak minden okát firtassuk, mely íme, mindmáig tart. A már idézett Étiemble (aki, bárha francia, az eurocentrizmus legádázabb ellenzőinek egyike) felteszi a kérdést, más irodalmak terebélyességének, értékének és ősiségének tudatában: de mi legyen, uraim, a szanszkrit, kínai, japán, bengáli, iráni, arab irodalommal? S mi van a görög és még egynémely más irodalommal? S mi van a görög és még egynémely más irodalommal, melyeket most itt átugrok? S mielőtt még néhány következtetésre jutok ezzel az egészel kapcsolatban, engedjék meg, hogy megemlítsek még egy adatot. Annak a körkérdésnek eredményeként, melyet 1956-ban

Danilo Kiš (1935–1989)

© Maristella Veličković, Párizs, 1981

„Kiss Ede úr ny. intéző Dániel fia” kedvezményes MÁV-igazolványa (1943–1944), melyet a Budapest-déli Üzletvezetőség 1943. január 1-jén állított ki. Kiss Ede – alias Eduard M. Kiš – a Jugoszláv Állami Vasutak (J. D. Z.) egykori felügyelőjének, majd 1941-től egy ideig még a MÁV intézőjének Dániel – alias Danilo E. Kiš – fia akkor a Zala megyei Kerkabarabáson, az apa szülőfalujában járt elemi iskolába. Az apa 1942 elején, a bácskai razziák és pogromok után, a megszállt Szabadkáról itt helyezte biztonságra feleségét, fiát és kislányát. Őt magát azután 1944-ben egy MÁV marhavagonban Auschwitzba szállították, ahonnan már csak Danilo Kiš könyveibe tért vissza.

Raymond Queneau végzett, mégpedig „Egy eszményi könyvtárért” cím alatt, s amelyben vagy 3500 cím szerepelt, egy száz címes listát kaptunk, melynek élén Shakespeare és a Biblia áll, majd utánuk mindjárt Proust. Mindent egybevetve, 60 francia és 39 külföldi író, ebből 9 angol és amerikai, 8 görög, 6-6 német és orosz, 4 latin és 3 spanyol nyelvű író, míg I-I cím jutott az arab, dán, héber és olasz íróknak.

E rövidre fogott statisztikai fejtegetést néhány önként adódó következtetéssel fejezem be; először, az eurocentrizmus még mindig, a bábeli nyelvzavarban való bizonyos eltolódások ellenére, változatlanul a szellemi hozzáállás és gondolkodás uralkodó formája; másodjára: ez az eurocentrizmus főleg a nagy nyelvek és nemzetek irodalmaira korlátozódik; és harmadszor: ezt és az illetén hozzáállást és viszonyt kénytelenek vagyunk elfogadni, mint olyan empirikus tény, amely ellen nem léphetünk fel csupán frázisokkal a kis népek irodalmának jogáról, hogy egyenjogúan legyenek jelen a nagyok családjában, hanem kizárólag és legelső sorban önvizsgálattal, akarom mondani: tulajdon értékeink vizsgálatával, mert ellenkező esetben, ha csak úgynevezett legitim jogunk alapján keressük helyünket a nap alatt, ott fogunk maradni, ahol eddig is voltunk: sutba vágva.

A mi kötelességünk, a kis népek és kis nyelvek íróinak és fordítóinak a kötelessége, hogy harcba szálljunk tekintélyünkért, helyünkért a nap alatt, szüntelenül törekedve, hogy azt nyújtsuk a világnak, ami nálunk a legjobb, s azt a lehető legjobb formában adjuk, s ne várjuk el a széles nagyvilágtól, hogy másképp viszonyuljon hozzánk, mint ahogy mi magunk viszonyulunk egymáshoz. Azt kívánom, ne értsenek félre: nem ezért szálllok most síkra, hogy *mindenáron* a nagy, a történelmével és sorsával és eshetőséggel szerencsésebb

irodalmakba sorolódjunk, hanem épp a kiválasztással, a goethei *korrigieren* alapján, és azzal az öntudattal, hogy mi is, még hozzá teljes joggal, az európai kultúra, tehát a Weltliteratur része is vagyunk. Így azután valami majdani „eszményi könyvtárba” talán bekerül néhány jugoszláv írónk, Krleža, Andrić vagy Crnjanski neve is, s Apollinaire *Alcools*-jai helyett vagy mellettük, hogy ne mondjam azt, fölöttük, talán az *Új versek* állnak majd, Ady Endrének, a Duna mente e nagyszerű költőjének kötetéből.

Mindaddig nekünk, a kis nyelvek költőinek és fordítóinak Bachelard meghatározását kellene magunkévá tennünk: „Az én eszményi könyvtáram elsősorban a nyitott könyvtár.” Ami azt jelenti: előtételek nélkül a nemzetekkel, országokkal és nyelvekkel szemben.

Vujicsics Sztoján fordítása
Európai Utas, 16. sz. 1994/3.

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa a magyar költészet fordításáért 1978-ban Danilo Kišt a Munka Érdemrend arany fokozatával tüntette ki. A kitüntetést belgrádi nagykövetségünkön nyújtották át. Danilo Kiš ebből az alkalomból írta s mondta el e szöveget, mely feledésbe merült, gyűjteményes köteteibe se került még, s magyarul most [1994] először adjuk közre a belgrádi *Politika* című napilap egykorú közlése alapján (1978. július 8.). A lap szerkesztősége *Az eurocentrizmus szelleme ellen* címmel jelentette meg Danilo Kiš esszének beillő alkalmi felszólalását. Vitathatónak tetszik, vajon e címet Danilo Kiš adta-e írásának. Az első magyar közléshez az utolsó előtti bekezdés kezdő mondatának szellemében adtunk most alkalmi címet. (V. Sz.) ■

„Talán Közép-Európa írója vagyok, amennyiben ez bármit is jelent. Ha nem borítaná homály származásomat, kérdem, vajon mi okom lett volna, hogy írásra adjam a fejem?” – válaszolt kérdéssel a kérdésre Danilo Kiš (1935–1989), amikor írói hovatarozásáról faggatták. Szabadkán született, montenegrói származású szerb anya és nyugatmagyarországi eredetű, rendhagyó életvitelű magyar zsidó apa gyermekeként. Az apát 1944-ben Auschwitzba hurcolták. Gyermekkorra a szerb és a magyar nyelv közegéhez kötődött, s könyvei majd e nyomasztó, tragikus esztendő emléktörredékeit teljesítik ki.

„Elfajzott író vagyok, sehonnan se származom” – vallotta – „Nem vagyok zsidó író, miként Singer mester. Könyveimben a zsidók csupán irodalmiság, elkülönítés – a szónak az orosz formalisták használta jelentésében. Mert Közép-Európa zsidó világa egy elsüllyedt világ, volt világ, s mint ilyen, a valóságos-irracionális terében kapott helyet. Tehát az irodalom terében. Disszidens író sem vagyok. – A legjobban azt az irodalmat vetem meg, amely kisebbségnek adja ki magát, bármely kisebbség irodalmát. Legyen az politikai, etikai, szexuális. Az irodalom egy és oszthatatlan. Jó vagy rossz. Az ember lehet homoszexuális, de nem Proust; lehet zsidó, de nem Singer. Hogy kisebbségi-e vagy sem, ez nem érdekel. Könyveim tárgya, hogy Nabokovot idézzem, a stílus. Vagy fordítva: könyveim stílusa a tárgyuk.”

Sok-sok éves incselkedéseink utolsó állomása Dubrovnik volt, 1989 augusztusában, jó másfél hónappal korai halála előtt, melyről tudtuk, hogy már szemügyre vette, de nem akaródzott hinnünk, oly hamar el is ragadhatja közülünk. Hogy súlyos tüdőműtéte után miként viaskodott vele – nem tudhattuk. Hangja gyerekesen elvékonyodott, fáradékony lett, de gondosan ügyelt az orvosi ellenőrzések megszabott rendjére, s látszatra teljes értékű életet élt. Az év augusztus 26-án, szombati napon, kellemesen enyhe mediterrán alkonyban a Gradska kafana Stradun felé eső szűkös és kényelmetlen teraszán boroztunk. Azzal hozta a belgrádi *Politika* a rövidke hírt, a *Nagyvilág* nyári számaiban önéletrajzi karcolata, interjúja és esszéje jelent meg magyarul. A lapszámról tudom a találkozás dátumát. Másnap vagy harmadnap újból elüldögéltünk egy dubrovniki kávézó előtt, kancsó borral asztalunkon. Szokása szerint nyugtalanul izgett-mozgott, többször felállt, helyet cserélt, mi több, tett egy kört a közelben. Szüntelen szomjas volt, de ez a szomj már nem régi belgrádi és budapesti kíméletlen, önfeledt vedeléseink telhetetlensége volt. Meg választékosabbak is lettünk. Nála, persze, más oka volt. Szokásunk szerint szeszélyesen, egyik percről a másikra, szinte mondatról mondatra váltogattuk a szerb és a magyar szót. Danilo élvezettel mártózott meg minden kínálkozó alkalommal a magyar nyelv közegében. Nem tudom, melyik nyelvünkön kérdeztem már: „Írsz valamit?” Talán magyarul felelt: „Nem írok semmit. Illetve írok, de valami egészen mást, valami vicceset.” Gondolom, a befejezetlenül maradt satirikus poémáját, *A forradalom költője az elnöki hajón* címűt fogalmazhatta ekkor. Tudom, hogy maradék erejével kinyilatkoztatni akart, egyértelművé tenni – nem önmagát: a kort idézte meg, melyet viselt, de nem vállalt. A kételyek nyomasztó korát, melyet esszéinek magyar kötete is most megidéz. Azon az estén, a dubrovniki egykori vámház és óratorony közötti sikátorban vesztettem örökre szem elől Danilo Kiš aszkétikus, hórihorgas, imbolygó alakját. A búcsú gesztusa megtorpant, félbeszakadt, megdermedt a kéklő mediterrán alkonyatban. Dubrovnikban ilyenkor a fényes kövezeten bíborvörösben tükröződik az ódon város megkövült, fonák arca.

Saját kezével papírra vetett végakarata Párizsban, szeptember 17-én kelt. Alig harminc nappal ezután. Kézvonásai akaratosak, dacosak, de fogyó erejének nyomát hordozzák. Így hagyatkozott:

„Ez az én utolsó kívánságom: én, alulírott Danilo Kiš, író, teljes tudatomnál kinyilvánítom utolsó kívánságomat, amely az alábbi:

– Plakettjeimet, kitüntetéseimet, rendjeleimemet adják át a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémiának, miként levelezésemet és kézirataimat is.

– „Erika” írógépeket Mirjanának.

– Arcképemet, Slobodana Matić alkotását, Pascale-nak.

– Azt kívánom, hogy Belgrádban temessenek el, pravoszláv egyházi szertartás szerint. Szónoklatok nélkül.”

1989. október 15-én hunyt el Párizsban. Végakarata szerint Belgrádban temették.

Vujcsics Sztoján: Áthallások: Kételyek kora
Európai Utas, 16. sz. 1994/3.

Vujcsics Sztoján

